

Најаша Симеуновић

ЈАВНИ И ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОСТОР

Човек није сам у простору. Човек не може да буде сам у простору. Он има потребу за удруживањем, за социјалном интеракцијом и, самим тим, за комуникацијом. Основни облик упућивања човека на друго људско биће представља интерперсонално комуницирање. По Ђури Шушњићу, у основи овакве комуникационе праксе постоје три претпоставке: онтолошка која потребу за удруживањем тумачи кроз недовршеност човека коме је потребан други да би се сасвим остварила његова личност, гносеолошка која подразумева заједничко трагање за истином и аксиолошка која из дијалога мора да изнедри нову вредност.¹ Дакле, човек се удружује са другим човеком или људима у одређеном простору да би остваривао комуникациону праксу. Практично то значи да се простор мора ограничити, организовати и оплеменити димензијом живљења. Припадање једном месту уобличава особени начин постојања човека. Место се човеку открива. Обитавање у простору претпоставља нешто од људске стране, а нешто од стране места. Место се посматра као нешто што *повезује људе, што даје један знани идентитет и ујемељује једно ошћење или једну заједницу.*² Становање, оријентација, територијалност и покрет представљају основне услове амбијентације. У вези са тим, у просторној димензији живљења најбитнија су три амбијента у којима човек ступа у интеракцију са другим људима: станиште, радно место и превозно средство. Они делују на човека преко својих амбијенталних симбола и сви у себи могу да садрже категорију заједничког или јавног.

Ипак, треба напоменути да се у станишту у мањој мери препознају јавно и заједничко.

За њега највише бити везани појмови интимног и приватног.

Начин на који човек уређује простор у коме обитава и начин на који се креће кроз простор преносе невербалне поруке велике комуникационе вредности. Свеукупна човекова делатност, његова историјска и антрополошка мисија, развијени процеси људске саморелизације и самобитности, губе смисао о целовитости када се многобројним условима на које људи могу утицати, одузме просторни аспект. По оној Хајдегеровој констатацији да је биће просторно, сасвим је прихватљиво рећи да човек не може да постигне квалитетан ниво задовољења свих својих потреба изван просторног оквира. Прва од њих свакако је потреба за удруживањем и продуктивним радом. Уређење простора, стварање, супротставља се основној особини хаоса, празнини. Просторност се зато не узима у апстрактним и математичким појмовима, већ у конкретном смислу. *Простор стварања није количински изражан и бескрајан, већ одређен стварима; он је, дакле, једно место.*³ Настанити се у датом амбијенту значи ограничити једну територију, створити једно *унушра* унутар једног *сиоља* у односу на шире окружење. Два основна облика људских насеља која хиљадама година паралелно постоје су село и град. Та два битно различито уређена простора емитују и битно различите поруке. Становник града када би се ноћу нашао сам у селу, осетио би велику дозу непријатности јер је навикао на улична светла. Уз то, он не би могао да пронађе оријентире који би му помогли да пронађе жељени правац. У основи груписања градских површина леже релативно правилне геометријске фигуре. У селима нема вишеспратница, семафора и тргова према којима воде улице. Простор сеоског амбијента организован је око воде, пропланака и долина. Осим у чистој равници где распоред објеката више личи на град, у селу је све обележено неком закривљеношћу. Облост је основни принцип таквог простора. Нема згуснутости, све је разређено и широко. Просторност у овом случају емитује поруке које човек прима кроз мере покретљивости и слободе. Овде нећемо помињати еколошку и идиличну димензију села. Насупрот овоме, становник села би се у граду осећао стешњено, гушиле би га зграде и притискао асфалт, не би му пријао смог. Али би га задивило све оно што не може да купи у селу. Градски простор је другачије организован. Њега граде друштвене силе, оне непресушне енергије комуникације и стваралаштва, јединства супротности и осећања сигурности. Све и сада је овде. То је основна порука града. Међутим, сем потребе за егзистенцијалним опстанком, град представља и нешто друго. Једна свеопшта динамика покреће његов затворен простор. Дакле, динамичност економских и социјалних процеса, као и мобилност људских маса. Тај конкретни изграђени простор града један је функционални артефакт. Видљиви су

процеси људског рада, снаге и силе у производњи простора. Подела градова на четврти и на улице представља систем означавања. У многим културама различите касте и професије биле су груписане у четвртима. Такав систем означавања је нестао, али он може да буде вешиачки обновљен. Тако, нпр. у Ници постоји четврти музичара.⁴ Сиромашни нису залазили у делове града у којима су били богатији и друштвено моћнији. Јасни знаци распознавања биле су уређеније улице, четврти и зграде. Дакле, само уређење простора преносило је поруку нижим кастама да то није њихов простор и да ту владају нека другачија правила понашања. Појмом порука означавамо праксом сачењено сазнање, до тада неизвесно у људском искуству, саопшћено језичким или нејезичким знаковима и симболима, како би могло да се размењује међу субјектима комуникационих чинова као посредовано искуство од значаја за смер и ефикасност људске активности.⁵ У људском искуству најкарактеристичнији пример је однос према владару и простору у коме он борави. Основна особина владара је недодирљивост. Уз то постоји огроман број протокола и етикеција. Поданик мора, при пријему код владара, стати на одређену удаљеност, учинити гест дубоког наклона, ходати усправно и достојанствено, и бити свечано обучен. Све ово представља одређени скуп симбола које је човек створио да би одредио разлику између обичног човека (а он може бити на врло високој функцији) и владара. Та разлика треба да повуче јасну границу између оних симбола који карактеришу све што припада владаревом окружењу, његовој узвишености, и његовом односу према поданицима и односу поданика према њему и, с друге стране, онога што представља свакодневни живот обичних људи на улицама, трговима и у кућама. Човек је морао да озваничи улазак у двор да би тиме истакао битност улоге самог владара. Тај простор мора да говори о величини, мистичности и достојанству. Знаци као што су место на коме се налази владарева столица и сама столица, круна и одора, снажно су конотирани и изражавају величанство и моћ. С друге стране, одређени положај тела поданика као што је наклон или љубљење руке и колена представљају знаке понизности.

Колико је официјелност била важна говори и овај пример владавине Луја XIV: У Версају, у првом плану на позорници виде се владар и дворани, у комплементарним улогама она који влада и оних који служе култи монархије. У раскошном оквиру свечане дворане, многих салона и паркова - шито су места отворена за све - краљ живи јавно, неписменијачан, господарити собом и краљевством. Инимност је мало, још мање породичној живој, репрезентација је ипакорити непрекидна.⁶

Занимљив пример константног јавног представљања јесте управо следећи: Често је владару сироти одређено његово место:

осуђен је на његово поштовање неомичности на трону, са њима изложен његов некој предметима пољедима својих поданика. Ова масивности и масивности сувереновог тела зајавила је Фрејзера а преко њега и Диркема, који је у томе видео заједничко својство многих краљевства веома међусобно удаљених и просторно и временски- као што су древни Мексико, обала Африке код Бененског Залива или Јапан.⁷

Из овог примера сасвим је јасно уочљиво како је у оквиру одређеног референтног система, тј. у оквиру дате културне заједнице, створен симбол стално присутног објекта посматрања. Да овај израз уопште није случајан, видећемо у следећем примеру:

Посебно је занимљива, у свим овим случајевима могућности да неки предмет, престо или круна, или неко друго људско тело, замени повремено суверена на његовом месту: тиме се обезбеђује функција чврстој средњој краљевства, која би иначе владара осудила на дуго сање окамењености. Ова неомичности и скучености границе око суверенове фигуре представља, сасвим дословно центар: тај се центар учвршћује захваљујући трајности династије, а задатак му је да уреди и обједини унутрашњу разнородности друштвеног тела.⁸

Дакле, невербална комуникација игра веома битну улогу. Култура је створила невербалне симболе и повезала их са центром власти. Није потребна ниједа реч владара, некад чак није потребан ни он сам, тј. његово тело, већ је довољан и било који предмет који представља владавину. Тај предмет преноси поруку поданицима да је власт будна и присутна увек. Занимљиво је и што се симбол власти може пренети на друго људско тело. Значи, свеукупна симболика извире из самог места које је већ у традицији конвенцијама утврђено као место владара. Суштина оваквог јавног симболичког понашања јесте да је оно средство невербалне комуникације. Учесници познају заједнички симболички језик. А познају га зато што су прихватили заједнички систем конвенција према томе шта различити елементи тог језика значе. У супротном комуникација не би била могућа.

За наша даља разматрања врло је занимљив средњи век. У средњем веку официјалној култури супротстављала се народна култура. Она је настојала да надвлада смехом све симболе официјалне културе. Карневал је најбољи пример. Све се дешавало на улици. Простор улице постао је симбол игре. Сви су учествовали. У животу средњовековног човека, карневал је заузимао огромно место. *Поред карневала у правом смислу речи, са њиховим вишедневним и сложеним уличним приказанима и поворкама, одржавали су се посебни празници луда и празник мајарца, а постојао је и посебан, традицијом осељени слободни ускршњи смех.⁹*

Скоро сваки црквени празник имао је своју народно-уличну смешовну форму. Такви су, на пример, такозвани празници храмова,

обично праћени сајмовима, с њиховим бојаџим и разноликим сисџемом уличних весеља (уз учешће цинова, кейца, наказа, учених звери...).

Смех је обични праџио праћанске и свакодневне церемонијале и обреде: лакрдијаш и луде су били њихови обавезни учесници и праодично су ојонашали различитије праенуџке озбиљној церемонијала (слављења победника на праурнирима, церемоније праеношења наследних права, праосвећивање у виџезове и др.)¹⁰

Овакви празници јасно показују како је средњовековни човек већ постојеће симболе преобликовао, освежио их новим значењем. То је сасвим могуће јер је симбол најпроизвољнији знак. Он под одређеним условима, како мисли Морис, може да проширује и/ или сужава семантичко поље које му припада у матичном кодном систему.

Народна смеховна култура, у овом случају, све официјалне симболе је с висине спустила доле. Све је снижено и спуштено на земљу с нагласком на телесном. *Горе и доле имају овде айсолуџно и сџроџо џоџоџрафско значење. Горе - џо је небо; доле - џо је земља; земља - џо је начело айсорбовања (џроб, уџроба) и начело праћања, праейорода (маџеринско окриље).*¹¹

Упечатљива је сцена у којој је краљ лакрдијаш. Њега бира сав народ, затим му се подсмева, руга и туче га кад му истекне рок владања. Туча има наглашено свечано и празнично обележје. Тучу прати бубњање свадбеног бубња. То је весела и распојасана игра. Краља туку, али су ти ударци стваралачки јер помажу да се роди ново. Стари свет нестаје а праа се нови. Пјер Гиро сматра да *иџре имају функцију да разоноде јер задовољавају и сублимирају фрусџиране жеље из сџварној живоџа: жељу за влашћу, за моћи, за зарадом, за прајредовањем у друшџву.*¹²

Да би се уопште формирали комуникациони чиновци, простор се мора увек и стално производити. Заједнички простор је жив колико и наша потреба да живимо и радимо. Заједнички и/или јавни простор је место где се догађа сусрет, где се људи састају и комуницирају, где траже, добијају и производе информације. Унутар јавног простора **ја сам** праосџаје оџледало које праима, одражава и праедсџавља. *Из ове иџре одраза праојављују се слике око којих је моџуће прадиџи праосџојање.*¹³

Најбитније димензије овог простора су сусрет и избор. ТВ кућа, школа, музеј, болница, пословна јединица, скупштина, парк, трг, улица- све су то места на којима се људи свакодневно сусрећу, испољавају себе, прихватају ризик, граде избор и изнад свега, свесно и несвесно читају поруке простора. Да ли ће се ученици осећати прајатно у школи зависи у великој мери од околног окружења у који је смештена школа, од архитектонске организације ходника и учioniца, од уређености и

чистоће амбијента и од наставника са којима комуницирају. Они могу прихватити простор као део своје јавне личности, сродити се са њим, припасти му, а могу створити и анксиозну одбојност због чега врло често изражавају деструктивну агресивност према објектима у том простору. Згушњавање и окупљање ученика представља чин променљивог, али стално понављаног (на одмору, у дворишту, на ходнику) утврђивање идентитета. Просторна дистанца, тј. ангуларна дистанца¹⁴, постаје врло кратка, смањује се до оног положаја који Хол одређује као интимну - до дужине руке, па понекад чак и мање од тога. *Ситуације згушњавања, анонимности, тужве, школске вреве (тужва делује слично изазивачу сиреса од буке) активирају појребу осећања себе, повећавају значење носилаца идентитета.*¹⁵

У склопу са тим, ово окупљање ученика одвија се према трајно утврђеним путањама. Колико често се свакоме од нас деси да у сећање призовемо утисак који је оставио неки простор. Он може, најједноставније речено, бити пријатан или непријатан. Дуги полумрачни ходници, тишина, хладна атмосфера емитују поруке непожељности и неприхватања. Још ако се томе додају строга лица људи које срећемо, сигурно ћемо заузети другачији став тела, променићемо фацијалну експресију, покушаћемо да се привремено, онолико колико нам допушта задатак који морамо да обавимо, спријатељимо са простором у коме смо се затекли. Простор много говори учесницима у интеракцији. Њихови покрети, раздаљина, поглед - све то обележава невербалну комуникацију. Било да је у питању јавни или неки други простор, територијално понашање које подразумева раздаљину, оријентацију и покрет, претпоставља одржавање равнотеже са онима који нас привлаче и одбијају, и реципроцитет са онима који нас привлаче. Свему овоме доприносе још и биолошки, телесни и модни невербални симболи. А изнад свега, највећи утицај на схватања невербалних порука има култура из које учесници у комуникацији долазе. Едвард Хол, који се највише бавио немим језиком у односу на културне обрасце, закључио је да динамика и промена растојања у међуљудској интеракцији представљају суштину процеса комуницирања. *Ако се једна особа сувише приближи, реакција је иррегуларна и аутономна - друга особа узмиче. Уколико се прва особа одије приближи, друга поново узмиче. Посматрао сам како је један Американац узмицао чипавом дужином великог ходника пред сиренцем која је иначе смањивао проторним, а који је покушавао да га сусретне. Овакав приказ се понавља хиљадама и хиљадама пута - једна особа настоји да повећа растојање да би се лакше осећала, док друга из истог разлога покушава да га смањи, при чему ниједна није свесна онога што се збива.*¹⁶ Ово је пример у коликој се мери разликују просторне релације међу људима у различитим културама. Један те

исти квантитативни размак није и квалитативно исти. Различите културе различито организују простор. Све то нам и даље потврђује чињеницу да простор говори са нама и о нама. Стога, ако вам се учини да сте у пословном разговору све прописно урадили у иностраној земљи, а добили сте неочекивану реакцију с друге стране или сте можда перципирали као чудан простор у коме сте се нашли или вам сметају распоред и редослед објеката и људи, сетите се да свака култура има своје схватање простора. Наравно, не сме се заборавити да је информационо друштво наметнуло принципе универзалности и једнообразности па се данас, услед експлозије нових видова комуницирања, људи много *лакше* споразумевају него некада.¹⁷ Али, информационо друштво је створило и нов простор-виртуелни, хибридни простор.

Што се тиче јавног простора, све што је речено помаже закључку да се у њему одвијају сви облици комуницирања- интраперсонално, интерперсонално, групно, руморно, масовно и виртуелно комуницирање. Јавни простор представља заједничко добро свих и небројено много могућности различитих утицаја. То је истоветност у различитости и различитост у истоветности. У јавном простору преплићу се политика, економија, медији и култура. Јавни простор је многоделан и широк, данас проширен до неслућених граница. Он је почео да све више осваја део по део приватног простора.

Још би ваљало нешто рећи о отвореним јавним просторима улица, тргова и паркова. У вези са овим је и савремена дефиниција улице као места игре и спектакла. На њој се укрштају све врсте невербалних симбола. На њој се сви срећу или се не срећу, тј. не перципирају једни друге, на њој свакодневни догађаји добијају посебна значења. На њој се културна пракса расипа из различитих углова свакодневице и доколице. Улица је постала место на коме људи све чешће задовољавају свој апетит. Једноставно речено, људи једу и не осећају да су у том тренутку на погрешном месту. Најуобичајеније је да се једе код код куће, а јести јавно у ресторану је ритуал. Јести на улици није ритуал и нема никакве елементе ни једног ни другог облика обедовања. Улица и у том погледу нуди потпуну слободу и ослобађа од ритуализованог односа према храни, редоследу јела, распореду прибора и распореду људи за столом. На ово ћемо се вратити у разматрањима о приватном простору. Улица људе прихвата и нуди им ширину у обављању разноразних успутних или сталних активности. Простор улице је брз, прилично обојен неформалношћу, демократичан. Због тога Берман тврди да је у већем делу 20. века *урбани простор систематски пројектован и организован да обезбеди да се колизије и конфронтиације имамо више не дешавају*.¹⁸ Улица живи и живо утиче на наше понашање у свакодневици. Она емитује различите

могућности фасцинације. То је место за *друшћивене сусрешје и полићичке проћешје, поћришћје доминације и оћћора, место задовољсћјава и нећрћелћивосћи.*¹⁹

На улици су се често вршила и јавна смакнућа. На пример, у Караћорћево време над похватаним хајдуцима и јатацима извршаване су смртне казне да би се ставило до знања ћиховим потенцијалним следбеницима. Мећутим, какав је утисак заиста остављала таква порука, веома је дискутабилно питање.²⁰

С друге стране, улицом се крећу различите врсте поворки, од погребних до свадбених. У свакој од ћих постоји посебан распоред учесника. На пример, у Врању када сватови долазе по девојку распоред сватова изгледа овако: *Колону ћредводи сћари свайћ... Кум је са сћарим свайћом на челу колоне. Иза ћих је ћихова ћрайћња - ћосћи које они воде, поћћом свекар и свекрва, девер, ћа осћали, ћрема сродсћву и аућорћешћу, чланови заједнице. Младожење и младожењски момак су на зачелју.*²¹

Овакав распоред је строго одрећен традицијом. Сваки сват има своје место јер формирањем такве колоне, они су издвојени од спољашњег профаног света, улазе у несвакидашњу временско-просторну раван, којом владају специфичне законитисти.

Слично улици, трг представља можда још већу отвореност, али архитектонски гледано, он *сажима оно шћје је дуж улице искрсавало без реда у једну сложену и свеобухвайћну целину.*²² Он се, дакле, појављује као објашњење многоликог амбијента. Он представља један микрокосмос, тј. *комћлеменћарну форму сћољашњег у сћанишћу.*²³ Уз све ово, још један род урбаног простора засигурно је и парк који представља место где *људи раде мноћо различћих сћвари, где ћросћори моћу бићи назначени имаћинаћивно за различћие доћајаје, анћажовања и сећања.*²⁴

Када бисмо побројали све области јавног простора, био би нам потребан много шири рад од овога. Због тога ћемо закључити да се у свим сегментима јавног простора обавља низ различитих комуникационих чинова, да се тај простор увек организује и производи, да он намеће одрећена правила учесницима у интеракцији и да највише показује како *бићи заједно подразумева да поћодна орћанизација ћросћора омоћућава одвијање живоша.*²⁵

На самом крају ваља додати да се у могућности коришћења јавног простора свет отвара и припадност остварује. Али не треба заборавити да у том простору *носимо и даље соисћивеноћ некоћ као доћринос доћвору.*²⁶

Све што је речено на ову тему може се дефинисати као метафизика невербалног инкорпорирања.

-
- 1 Шире у: Шушњић Бура, *Дијалої и їолеранција*, Чигоја штампа, Београд, 2004, стр. 9-11.
 - 2 Norberg-Schulz Christian, *Сїановање, сїанишиїе, урбани їросїор*, Грађевинска књига, Београд, 1990, стр. 12.
 - 3 Исто, стр. 73.
 - 4 Пјер Гиро, *Семиолоїја*, Плато, Београд, 2001, стр. 106.
 - 5 Радојковић М, Ђорђевић Т, *Основе комуниколоїје*, ФПН, Београд, 2005, стр. 63.
 - 6 Аријес Ф, Диби Ж, *Исїорија їривайної живоїа*, Сїо, Београд, 2004, стр. 379.
 - 7 Оже М, *Немесїа*, Чигоја, Београд, 2005, стр. 61.
 - 8 Исто, стр. 62.
 - 9 Бахтин М, *Франсоа Рабле и народно сїваралашиїво средњеї века и ренесансе*, Нолит, Београд, 1973, стр. 11
 - 10 Исто, 11
 - 11 Исто, 29
 - 12 Гиро П, *Семиолоїја*, Плато, Београд, 2001, стр. 117.
 - 13 Norberg-Schulz Christian, *Сїановање, сїанишиїе, урбани їросїор*, Грађевинска књига, Београд, 1990, стр. 51.
 - 14 Видети у: Жикић Б, *Анїроїолоїја їесїа И*, Чигоја, Београд, 2002, стр. 73.
 - 15 Сулима Р, *Анїроїолоїја свакодневице*, Чигоја, Београд, 2005, стр. 99.
 - 16 Хол Едвард, *Неми језик*, Бигз, Београд, Бигз, 1976, стр. 173.
 - 17 Поставља се питање отуђења, да ли је данас примарна комуникација између две особе олакшана или отежана.
 - 18 Фајф Николас, *Призори улице*, Сїо, 2002, стр. 300.
 - 19 Исто, стр. 5.
 - 20 Детаљније у: Мариновић С, *Државни риїуал смрїи*, Матица Српска, Нови Сад, 1996, стр. 135.
 - 21 Златановић С, *Свадба-їрича о иденїиїеїу*, САНУ, Београд, 2003, стр. 77.
 - 22 Norberg-Schulz Christian, *Сїановање, сїанишиїе, урбани їросїор*, Грађевинска књига, Београд, 1990, стр. 60.
 - 23 Исто, стр. 61.
 - 24 Фајф Николас, *Призори улице*, Сїо, 2002, стр. 300.
 - 25 Norberg-Schulz Christian, *Сїановање, сїанишиїе, урбани їросїор*, Грађевинска књига, Београд, 1990, стр. 41.
 - 26 Исто, стр. 71.